

1985

1

Historische Kring
Duiven Groessen Loo

COLOFON.

Het tijdschrift is het verenigingsblad van de
Historische Kring Duiven Groessen Leo.

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost f.20,00
per jaar, over te maken op rekening nummer 31.54.07.484
t.n.v. Historische Kring Duiven Groessen Leo.

Secretariaat Historische Kring:

Dhr. A.Th.J. Boss,
Van Dorth tot Medlerstraat 5
6921 AT Duiven.
Telefoon: 08367 -1202

Het tijdschrift verschijnt 3 keer per jaar.

Abonnementsprijs : f.7,50 per jaar, bij vooruitbeta-
ling te voldoen.
Voor leden gratis.

Losse nummers : f.3,00

Redactieleden : R.M. Gerritsen.
W.F.W.M. van Heugten.
Th.M.J. Jonker.

Redactieadres : Kennedystraat 4 a
6921 CW Duiven.
Telefoon: 08367 - 3743

Artikelen mogen alleen worden overgenomen na schriftelijke
toestemming van de auteur en onder bronvermelding.

ISSN: 0168 - 9460

OMSLAG:

De St. Remigiuserkerk van Duiven met links,
vermoedelijk, de brouwerij van Peter Heijen-
dael. Fragment van een gravure naar Jan de
Beijer, 1742.

Zie ook het artikel van H. Verschuur, blz. 21.

DE PANNENBAKKERIJ VAN PETERS IN DUIVEN.

Reeds in de 16de en 17de eeuw werden er in de omgeving van Duiven dakpannen en bakstenen vervaardigd op kleine, vrij primitieve tichelarijen met mellerovens.

Een belangrijke steenfabriek die tot op heden nog in bedrijf is, is die op de Loowaard die in 1829 door J.S. van Sadelhoff en Derk Verwaayen uit Pannerden werd opgericht. Maar de Liemerse binnendijkse klei was ook zeer geschikt voor het vervaardigen van dakpannen.

De panoven aan de Rijksweg.

In 1864 krijgt Peter Peters, landbouwer van Candia aan het Pannerdens kanaal, vergunning voor het oprichten van een panoven op een stuk bouwland (E 264) langs de weg van Duiven naar Westervoort. Deze oprichting ging niet zonder moeilijkheden gepaard, want een aantal omwoners had nogal wat bezwaren.

De landbouwer Bernd Roelofs schreef:

"... dat het land waarop de fabriek zal worden opgericht over zijn perceel weiland, dat daar vlak voor ligt moet uitwegen en ingeval die fabriek wordt daargesteld, de last van die uitweg aanmerkelijk verzwaard wordt, aangezien toch alle voortbrengselen en de daarvoor benodigde materialen over zijn weiland moeten worden vervoerd en hij derhalve verzoekt de vergunning niet te verlenen."

Peters regelde echter de zaken onderhands met Roelofs en dus was dit bezwaar van de baan. Maar er waren er nog meer, o.a.

H. Wilting "... dat zijn huis 'Halfwegen' genaamd, gelegen te Duiven E 248, op slechts 240 ellen afstand van het perceel ligt waarop de fabriek zal worden daargesteld en wel

in westelijke richting, van welke richting de wind meest waait en meent te verwachten dat hij zeer benauwd is dat het vuur van de bakkerij bij hevige wind of bij het in brand geraken van de brandstoffen het vuur zich aan zijn huis mededelen kan en hetzelfde in gevaar brengen, weshalve hij vermeent dat dit redenen zijn dat de vergunning tot oprichting der fabriek niet wordt verleend." Ook Gradus Hubrech, een landbouwer op 200 ellen zuidoost van de pannenbakkerij wonend (E 385) had dezelfde bezwaren. Maar de Gedeputeerde Staten van Gelderland deelden de vrees van de rekestranten niet en op 1 maart 1864 werd de vergunning verleend.

Op dit fragment van een Amerikaanse stafkaart uit 1944 staat de pannebakkerij (TILE WORKS) van Peters bij Halfwegen nog aangegeven. De gebouwen waren al in 1907 gesloopt.

Over de exploitatie van de panoven (E 396) in de eerste jaren bestaan nogal tegenstrijdige opgaven in de gemeentelijke en provinciale verslagen.

Het Gemeenteverslag(G.V.) van 1865 stelt:

"Een pannen- en tegelfabriek is opgericht in 1864. In juli in werking. Het getal der bij de fabriek arbeidenden is onbeduidend en verdient geen vermelding."

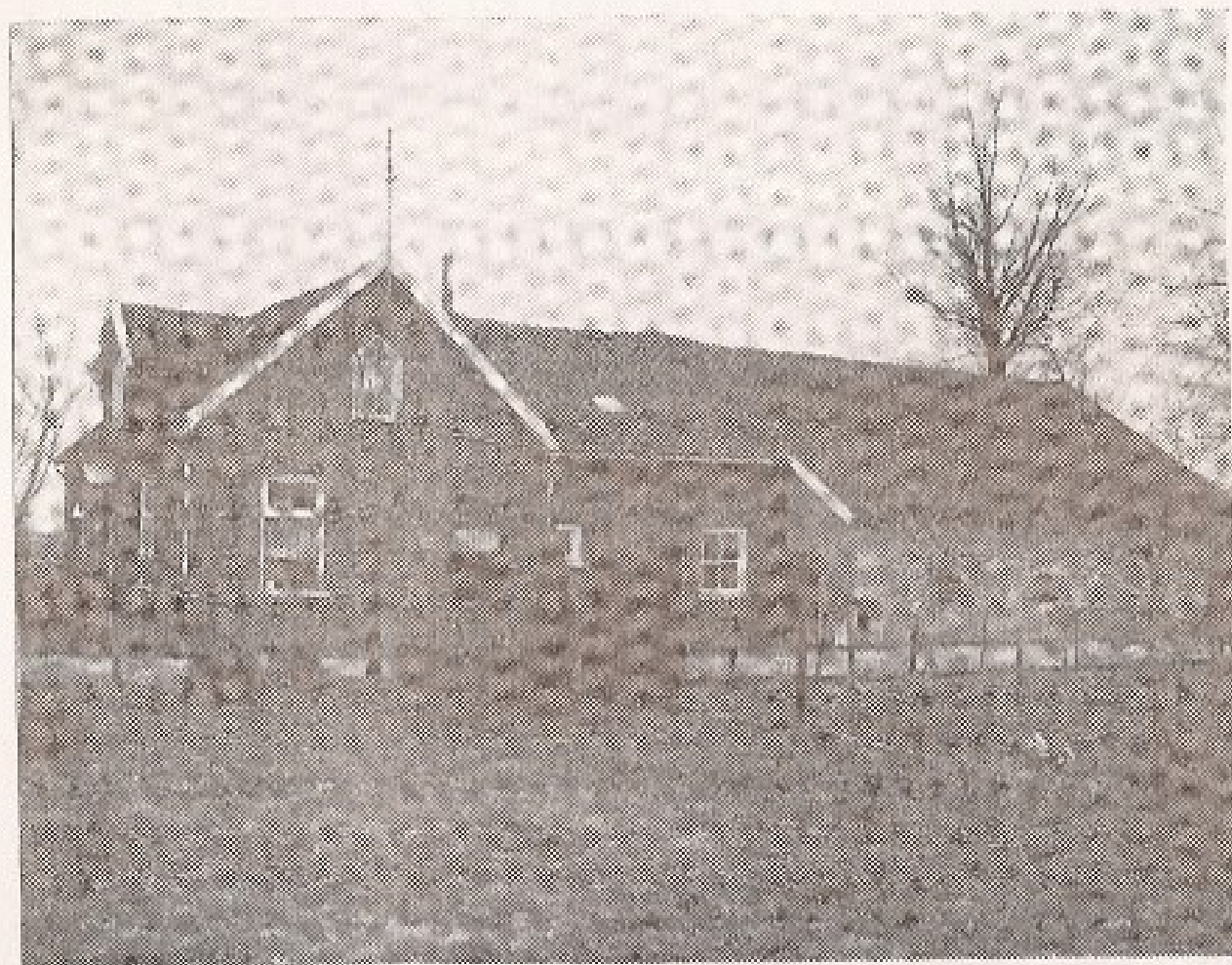
Het Provinciaal Verslag(P.V.) uit 1865 verkondigt echter dat in de oven ook stenen worden gebakken en dat er 20 arbeiders werken. In 1866 maakt het G.V. melding van één panoven met 7 arbeiders, terwijl het P.V. spreekt van een panoven met 7 mannen en 1 jongen en een steenoven met 15 mannen en 6 jongens. Mijns inziens wordt met de steenfabriek die op de Loowaard bedoeld, die echter kadastraal onder Huissen viel.

In 1870 komt de Medische Inspectie van de provincie op bezoek. Zij constateerde dat de mannen die op de oven werkten tussen 18 en 40 jaar oud waren. Er werkten daar geen vrouwen maar wel twee kinderen van respectievelijk 10 en 14 jaar. De werkdag begon om 06.00 uur 's morgens en eindigde om 18.00 uur. De rusttijd bedroeg totaal 3 ½ uur. Het loon was gemiddeld 80 cent per dag.

In 1874 krijgt Peters concurrentie van H.L. Holleman, die vlak bij hem langs de weg naar Westervoort (E 275) ook een panoven oprichtte. Beide fabrieken deden echter goede zaken en toen Holleman naar Amerika wilde, kocht G.F. Peters, die inmiddels de pannenbakkerij van zijn vader had overgenomen, ook de panoven van Holleman erbij. Dit blijkt niet uit het gemeenteverslag, noch uit het provinciaal verslag maar uit de Arnhemsche Courant. In 1883 staat daarin een advertentie dat er 200.000 pannen en vloertegels te koop zijn

bij de pannenfabriek van Holleman, thans G. Peters, te Duiven langs de straatweg Duiven Westervoort.

Gerrit Peters breidde ook zijn eigen panoven uit en verschaftte werk aan totaal 14 mannen en 2 kinderen op de beide panovens. Tegen het einde van de negentiende eeuw werden de zaken overgenomen door zijn zoon Theodorus, Remigius Peters, die echter in 1907 de panovens liet slopen en van de terreinen weer bouw- en weilanden maakte en niets herinnert ons meer aan de industriële activiteiten daar langs de grote straatweg.

Het huis van de familie Th.J. Beekman, Rijksweg 10, gebouwd op de plaats van de oude panoven; inmiddels afgebroken met het oog op de zgn. rondweg (83/84).

(Foto Th. Jonker.)

De familie Peters.

Deze genealogische uiteenzetting is uiteraard niet compleet, maar het geeft een indruk van de herkomst van deze pré-industriëlen, afkomstig uit de agrarische sector.

Het begint bij de landbouwer J. Peters, die op de hoeve Candia woonde. Zijn zoon Petrus Peters, die gehuwd was met Petronella Pelen, begon in 1864 de pannenbakkerij in Duiven. Zijn zoon Gerardus Theodorus Peters (geb. 25-8-1834) volgde hem daar op. Gerrit trouwde met Clara Wilhelmina Rutjes (geb. 12-8-1840) en het gezin had bij de dood van Clara op 17-4-1898 7 kinderen, waarvan 3 minderjarig. Er werd toen een boedelbeschrijving gemaakt opdat de kinderen hun erfdeel konden krijgen. Deze kinderen waren:

1. Theodorus Remigius Maria, geb. 30-08-1867
pannenfabrikant.
2. Maria Josephina Dorothea, geb. 01-05-1870
2. Sophia Anna Wilhelmina, geb. 06-12-1871
4. Clara Maria Hendrina, geb. 08-09-1873
5. Remigius Wilhelmus Johannes, 20-09-1875
6. Anna Theodora Maria, geb. 07-05-1880
7. Dorothea Alberta Maria, geb. 28-06-1883

De erfenis bestond uit:

1. Huis, tuin en erf in de kom van het dorp aan de grote weg. (D 28, later 34)
2. Pannenfabriek met bijbehorende gronden (E 509) totaal groot 4.57.00 ha.
3. Vloertegelfabriek met bijbehorende gronden (E 448) totaal groot 3.21.85 ha.
4. Een weide genaamd 'De Meent' in het Duivensche Broek.

Alles werd geschat op f 24.500,00 en
aan roerende goederen f 9.281,13
Te verdelen was dus f 33.781,13

Van de familie is mij nog bekend dat Sophia juffrouw van gezelschap was in Breda. Maria

was gehuwd met Th.W. Lammers, terwijl Clara en Anna waarschijnlijk ongehuwd zijn gebleven, evenals de laatste pannenbakker Theodorus Remigius. Omstreeks de jaren twintig van deze eeuw woonden zij te Duiven op D 46.

Drs. G.B. Janssen, Zevenaar.

INGEZONDEN.

Geachte redactie,

Het doet mij goed, dat mijn 'archief' van nut is voor de Historische Kring.

Ik mag er wel op aandringen om zorgvuldig met de publicatie te werk te gaan.

Zo werd de de begroeting van de nieuwe burgemeester niet door de wethouders, maar door de oud-burgemeester verricht.

De opening van Thuvine geschiedde door mij; Kardinaal Alfrink heeft Thuvine ingezegend.

W.J.A.F.R. van den Clooster
Baron Sloet tot Everlo.

De redactie probeert steeds zo nauwkeurig mogelijk te werk te gaan. Desondanks zijn wij er ons van bewust dat er soms onvolledige of onjuiste informatie zal worden gegeven. Mocht U als lezer aanvullingen hebben op artikelen of onjuistheden ontdekken, dan willen wij dat graag van U vernemen.

De redactie.

MIJLPALLEN IN DE BEVOLKINGSGROEI VAN DE

GEMEENTE DUIVEN.

Het is min of meer een gewoonte (geworden) om extra aandacht te besteden aan het feit dat de zoveel-duizendste inwoner in een gemeente is geregistreerd. Dat zal zeer waarschijnlijk niet het geval zijn geweest gedurende de negentiende eeuw. Zeker niet voor de gemeente Duiven, want die kende een zeer bedaarde groei. In de 'Geldersche Volks-Almanak voor 1836' vinden we voor onze gemeente de volgende opgave: op 31 dec. 1822 - 2022 inwoners; op 31 dec. 1832 - 2237 inwoners (1). Tegen het einde van de negentiende eeuw, in 1895, wordt in een andere bron een getal van 2904 inwoners opgegeven (2). Dat betekent over de periode 1822 - 1895, een gemiddelde groei van ongeveer 12 inwoners per jaar. Was Duiven in hetzelfde tempo doorgegroeid dan zou het nu ongeveer 4000 inwoners tellen.

Uit de jaarcijfers vanaf 1931, die de Burgerlijke Stand zo vriendelijk was te verstrekken, blijkt o.a. dat op 1 januari 1932 een totaal van 3877 inwoners was bereikt. Wanneer de 3000-ste inwoner is geregistreerd, en wie dat is geweest, is niet bekend. Evenmin wie de 4000-ste inwoner is geweest, maar hij of zij moet zich in 1934 hier hebben gevestigd, of hier zijn geboren. Ook toen nog besteedde men blijkbaar geen bijzondere aandacht aan dergelijke mijlpalen. Mocht iemand onder de lezers namen en/of data kennen, dan houden wij ons aanbevolen.

Direct na de Tweede Wereldoorlog gaf men 4252 inwoners op; Groessen had er 1890, Duiven 1470 en 't Loo 892 (3).

Het officiële cijfer op 31 dec. 1945 was 4285 inwoners. Vanaf 1822 tot dan toe, over 123 jaar dus, een groei met 2263 inwoners.

Laten we eens wat cijfers op een rijtje zetten (per 1 jan. van elk jaar).

1940	-	4.049	1965	-	5.945
1945	-	4.300	1970	-	7.232
1950	-	4.539	1975	-	8.007
1955	-	4.839	1980	-	10.044
1960	-	5.211	1985	-	11.731 (4)

Dat wil zeggen dat vanaf 31 dec. 1945 tot begin 1985, in 39 jaar, de bevolking groeide met 7431 personen. In deze periode is wél bijgehouden wie de zoveel-duizendste was en wanneer deze mijlpaal werd bereikt.

3 Mei 1957: Dokter W. Vonk heeft de geboorte van zijn dochter aangegeven; zij is als 5000 ste inwoner van Duiven geregistreerd.

(repr. Hist. Kring)

Op 1 mei 1957 werd Charlotte E.A.M. Vonk geboren, die kort daarop feestelijk als 5000-ste in de registers van de Burgerlijke Stand werd ingeschreven. De 6000-ste inwoner was Johannes P.G. Tilleman, geboren op 13 april 1965. Van beide gebeurtenissen hebben wij - dankzij de knipselboeken van oud-burgemeester Sloet - foto's en/of krantenartikelen.

Op 7 oktober 1969 werd Noud A. Snelder geboren, die als 7000-ste werd geboekstaafd. De 8000-ste inwoner kwam ongeveer vijf jaar later; op 29 mei 1974 werd Antonius J. Balvert geboren, terwijl na twee jaar al de 9000-ste kon worden verwelkomd; op 5 september 1977 werd Peter C. van der Voet geboren.

Op 3 oktober 1979 vestigde Arnoldus J. Wolters (geb. 27-07-1944) zich in de gemeente Duiven en hij werd als 10.000-ste inwoner geregistreerd.

Merkwaardigerwijs is weer niet bekend wie de 11.000-ste inwoner is geweest, maar deze mijlpaal werd in 1983 bereikt.

Als dit groeitempo wordt volgehouden, mogen we dit jaar of in 1986 de 12.000-ste inwoner begroeten. Een cijfer dat de stad Arnhem al tussen 1822 en 1832 heeft gepasseerd.

Th.M.J. Jonker, Duiven.

Bronnen:

- (1) Geldersche Volks-Almanak voor 1836. Arnhem 1836, jrg. 2.
- (2) 2 pagina's uit een adresboek uit 1895. Herkomst onbekend.
- (3) Reisboek voor Gelderland. Arnhem z.j.
- (4) Afdeling Burgerlijke Stand, gemeente Duiven.

BOEKBESPREKING.

De lange schoolweg - Een rondgang door de onderwijsgeschiedenis van de Liemers en Doesburg.

Auteur : J.W. van Petersen.
Uitgever : Walburg Pers, Zutphen.1984.
Prijs : f.39,50

Na jarenlang archiefonderzoek is onlangs een zeer waardevol boek over het onderwijs in de Liemers verschenen. De titel is veelzeggend: De lange schoolweg, een rondgang door de onderwijsgeschiedenis van de Liemers en Doesburg.

De schrijver van dit prachtige boek is de streekarchivaris, de heer J.W. van Petersen. Het boek bevat veel wetenswaardigheden over het onderwijs. Ook de gemeente Duiven is goed vertegenwoordigd.

Van Groessen dateren de oudste gegevens zelfs al van 1550, van Duiven vanaf 1617 en Loo komt rond 1650 in het nieuws. Het boek beschrijft niet alleen het lager onderwijs, maar gaat ook uitgebreid in op veel andere vormen van het onderwijs. Mede door de vele foto's en de prettige schrijftant is het een interessant en goed leesbaar boek geworden.

A. Wolfsen, Duiven.

BOERENDOCHTERS UIT LOO OP SCHOOL BIJ DE ZUSTERS

VAN J.M.J. TE ZEVENAAR.

Elders in deze aflevering wordt aandacht besteed aan het in 1984 bij de Walburg Pers te Zutphen verschenen boek van J.W. van Petersen, De lange schoolweg - Een rondgang door de onderwijsgeschiedenis van de Liemers en Doesburg. Dankzij in dit belangrijke werk gepubliceerde gegevens kunnen een tiental meer dan een eeuw oude schoolschriften die in Loo bewaard gebleven zijn, in hun historisch kader geplaatst worden. Bij gelegenheid van de publicatie van dit artikel worden deze schriften overgedragen aan het Streekarchivariaat de Liemers en Doesburg.

Twee van deze cahiers wijken in formaat weinig af van het ook nu nog voor schoolschriften gebruikelijke. Ze hebben gemarmerde kaften en op de ongeliniëerde bladzijden is verschillende malen het alfabet weergegeven, telkens in andere sierletters, ten dele in zwarte, ten dele in zwarte en rode inkt (afb. 1); daarnaast zijn er modellen voor de toepassing van de verschillende lettertypen: spreuken en betuigingen van hulde bij feestelijke gelegenheden.

De acht andere schriften zijn bijna dubbel zo groot en hebben ongeveer het folioformaat. Van de grote exemplaren heeft er één een gemarmerde kaft, terwijl die van de zeven andere aan verschillende soorten behangpapier doet denken: kleine stervormige gouden bloemetjes of rood, blauw en groen, grote gestileerde bloempatronen en geometrische figuren tegen grijs en beige. De bladen van de grote schriften zijn geliniëerd en ze bevatten schooloefeningen van uiteenlopende aard.

Afb. 1. Sierletters.

De tien cahiers hebben toebehoord aan Arnoldina Maria Lensing, die haar hele leven te Loo op de boerderij Doekenstadt (nu Loostraat 60) gewoond heeft; waar zij op 14 juni 1865 geboren werd, waar zij na haar huwelijk op 18 juni 1892 woonde met haar man Wilhelmus Josephus Peters, afkomstig van Den Elshof in Groessen, en waar zij overleed op 17 oktober 1915.

Uit de schriften blijkt wel dat de inhoud ervan in Zevenaar tot stand gekomen is, maar men zoekt tevergeefs een vermelding van de school. Uit mondelinge overlevering echter is aan de eerste auteur bekend dat het hier gaat om de lagere school van de Zusters van J.M.J., die ook door enkele andere Loose boerendochters bezocht werd. De boeren zorgden bij toerbeurt voor vervoer heen en terug per rijtuig. De enige naam die ons in dit verband ten aanzien van Loo, naast die van Dina Lensing, verder bekend is, is die van de vijf jaar jongere Anna van Sadelhoff (1870 - 1954), dochter van Theodorus van Sadelhoff, steenfabrikant en boer op de Loowaard. Anna was op de schooldagen in Ze-

venaar in huis bij Theodorus de Groen, de bierbrouwer, die gehuwd was met haar tante Cornelia van Sadelhoff.

In De lange schoolweg lezen we (pag.95) dat Jonkheer Johannes Antonius C.A. van Nispen tot Sevenaer in 1857 in Zevenaar aan de Didamseweg een school stichtte voor meisjes uit de betere standen, waar het onderwijs verzorgd werd door de Zusters van J.M.J., officiëel Congregatie van de Zusters der H.Maagd Maria, genaamd het gezelschap van Jesus, Maria, Josef. Toen van Nispen later zijn aandeel in het gesticht aan de parochie legateerde, was het elitaire karakter uit de opzet verdwenen en heette het 'in het bijzonder voor kinderen van mingevoeden'. Dit is, aldus van Petersen, inderdaad het karakter van de school geweest. Daarnaast bleven er echter, zoals hierna zal blijken, ook speciale faciliteiten voor meisjes uit de betere standen.

We weten niet hoelang Dina Lensing deze school bezocht heeft. Uit data van briefmodellen in haar schriften blijkt dat zij er in ieder geval was op 26 juni 1877 en op 24 juni 1878, dat wil zeggen op 12 - en 13 jarige leeftijd; ze moet er dus het onderwijs gevolgd hebben op de hogere klassen. Voordien was zij, naar valt aan te nemen, op de openbare lagere school te Loo bij meester Hendricus Nicolaas van Zeeland. Op diens onderwijs, aldus vermeldt van Petersen (pag. 122), scheen niet veel aan te merken te zijn, maar de omstandigheden waaronder hij moest werken, waren niet bepaald ideaal. Van Zeeland woonde in Duiven; hij moest te voet naar Loo komen en liet bij al te slecht weer verstek gaan met een beroep op zijn slechte gezondheid. Zijn verstandhouding met de gemeente liet te wensen over en er ontstond een vijandige stemming tussen hem en de plaatselijke clerus. Dit alles speelde in de jaren waarin

Dina Lensing in Zevenaar school ging. Wellicht waren de moeilijkheden rond van Zeeland voor de ouders Lensing de reden waarom zij een of meer dochters van school lieten veranderen.

De schriften van Dina geven een beeld van het onderwijs in de hoogste klassen van de Zevenaarse school in kwestie, waar men (van Petersen pag.95-96) in 1859 begon met facultatieve lessen Frans en Duits, waarvoor 40 cent per maand extra berekend werd. De inhoud van de acht grote schriften bestaat uit oefeningen in het Nederlands, Duits en Frans; grammatica, taal- en stijloefeningen, dictées, vertalingen. Onder de stijloefeningen vinden we brieven in de drie genoemde talen, en verder zijn er modellen voor een rekening en een wissel. De kopjes zijn zonder uitzondering in sierletters van het type dat in de kleinere schriften is uitgewerkt (afb.2). Waar in twee of meer kolommen geschreven werd, zijn deze gescheiden door een met elegant rankwerk versierde lijn. De teksten zijn allen in regelmatig lopend schrift in het net gezet, kennelijk nadat een voorafgaand klad van fouten gezuiverd was. Voor zover het om Duitse oefeningen gaat, zijn deze in het soort schrift dat in het Duits 'Fraktur' heet. Het geheel - ook de mooie kaften wijzen daarop - was bedoeld om de ouders te laten zien dat het schoolgeld goed besteed was en dat de 40 cent per maand voor de twee vreemde talen niet weggegooid was. Daarnaast konden de leerlingen zelf in hun later leven praktisch nut hebben van de in model gebrachte brieven en van zoiets als een voorbeeld voor een rekening en een wissel.

Aan de lektuur van de oefeningen valt wel enig plezier te beleven. Zo is het aardig om te zien hoe het Loose meisje zich eruit redt, wanneer zij een briefje moet schrijven waarin de volgende woorden voorkomen:

Amsterdam, logeerkamer, reisgenooten, fabrikant, kleedjesstoffen, verrassing.

Zevenaar 8 februari 1878

Geliefde Zuster.

Heden deel ik U mede, dat ik verleden week met moeder naar Amsterdam ben geweest, om onze Tante te bezoeken.

Daar hebben wij ons goed vermaakt en onder vele andere bijzonderheden, ook den dierentuin bezichtigd, wij hebben er menig uurtje doorgebracht, zonder ons te vervelen. Bij mijn tehuiskomst bevond ik tot mijne groote spijt, dat ik een gouden belletje verloren had. Wij hebben op de logeerkamer, in huis, op straat en overal waar ik geweest was gezocht, het bovendien nog aan onze reisgenoten gevraagd; maar wij hebben het niet weer gevonden. Op onze terugreis zijn wij in Rotterdam nog een poosje stil gebleven, wij kwamen voorbij een fabrikant, die zeer schone kleedjesstoffen had uitgestald. Moeder heeft er een kleedje gekocht voor Marie, die a.s. Zondag jarig is. Dunkt U niet, dat dit eene aangename verrassing voor haar zijn zal? In de hoop, U spoedig eens bij ons te zien, groet ik U hartelijk en blijf

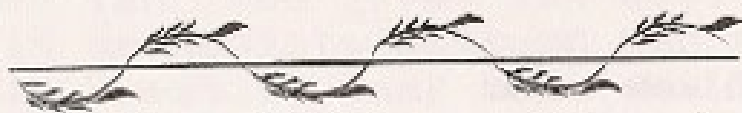
Uwe liefh. Zuster.

Dina

Het model voor een rekening geeft ons enig idee omtrent de prijzen van produkten in de jaren 1878-1879. Voor een kilo boter f.0,90, voor een kilo tabak f.0,28, voor een kilo koffie f.0,75.

Interessant is verder dat in plaats van 'gerst' de dialektvariant 'garst' geschreven wordt. Het woord 'kantert' voor magere komijnekaas is inmiddels in onbruik geraakt, maar oudere lezers zullen het zich nog uit hun jeugd herinneren.

Chiffre.

Een duytwaen man en
 een duytwaen vrouwe. Dyt
 kome vrouwen en duytwaen
 mannen. Een bergachtig land
 en een hevelachtig land,
 streek Bergachtige landen
 en hevelachtige landstrecken.
 Wy hebben dit jaar een
 stungue winter en een schoo-
 nen somer gehad. Dyt
 meisjes sijn bang, en de
 jongens sijn moedig. Dyt
 kint is een heugmoedige
 vrouwe. De leeuw is een
 idelmoedig dier. Dyt post
 is een amsotgenoot. Dyt
 dancering is voordelig. De
 Reijn is een onbegheve-
 ven. En sijn in Holland
 onbegheve rivieren. Dyt sijn
 voordelige voorwaerden.

Un homme vertueux et une
 femme vertueuse. Des femmes
 vertueuses et des hommes vert-
 tueux. Un pays montagneux
 et une contrée marécageuse.
 Des pays montagneux et
 des contrées marécageuses.
 Jours avons eu cette année
 un hiver rigoureux et un
 bel été. Les filles sont
 timides et les garçons sont
 courageux. La tante est une
 femme orgueilleuse. Le
 lion est un animal vani-
eux. Ce poste est très bon,
 très. Cette entreprise est un
 bon succès. Le Rhin est une
 rivière périlleuse.
 Il y a en Hollande des
 rivières périlleuses. Les
 conditions sont favorables.

Afb. 2. Thema Nederlands-Frans.

In de schriften hebben we te maken met wat we nu show noemen, een woord dat Dina niet begrepen zou hebben. Omtrent het gehalte van het onderwijs als geheel kunnen we ons aan de hand van deze mooie schriften alleen geen oordeel vormen.

Hoe het niveau op de school in kwestie na Dina Lensings tijd was, is uit andere bronnen bekend. Nadat het beheer in 1879 was overgedragen aan het kerkbestuur, zo lezen we bij van Petersen (pag.96),zag dit zich al spoedig geconfronteerd met allerlei klachten over het peil van het onderwijs. In 1889 constateerde het bestuur dat zelfs de familie van Nispen haar kinderen niet meer naar het gesticht stuurde, omdat het onderwijs zo slecht geworden was. Men achtte de Zusters wel in staat om goed les te geven in lezen, schrijven en naaien, maar men vond hen niet voldoende toegerust voor het geven van onderwijs aan kinderen die meer behoorden te leren. Toch moet het daarna weer beter geworden zijn, althans de van Nispens hebben hun kinderen weer aan de Zusters van J.M.J. toevertrouwd. Dit blijkt uit een interview dat de tweede auteur in 1979 had met de Zevenaarse notarisdochter Maria Willems (1897-1980). Zij ging evenals haar twee iets oudere zusjes samen met "de van Nispentjes en de von Motzjes" school bij de Zusters van J.M.J.. In haar jonge jaren waren er aparte lessen voor de kinderen van de beter gesitueerden in wat bij de Zevenaarse bevolking 'het rijke klasje' heette. Er werden lessen in Frans en Duits verzorgd door uit het buitenland afkomstige Zusters. Toen Maria Willems zelf van deze faciliteiten gebruik maakte, werd dit onderwijs illegaal gegeven; in 1906 of 1907 is de klas in kwestie namelijk op last van de regering opgeheven. Rond de eeuwwisseling waren de meisjes die het meer uitgebreide onderwijs volgden, allen uit Zevenaar afkomstig. Volgens mevrouw Willems was het klasje in haar tijd "heel gezellig, zo onder elkaar".

Hoe 't in de dagen van Dina ook geweest is met de kwaliteiten van het onderwijs, voor de meisjes uit Zevenaar en naaste omgeving was het al heel wat dat ze de Nederlandse taal goed leer-

lijke Klein-Amerika, niet meteen aan het net werd aangesloten".

Zoals in het eerste nummer van dit tijdschrift al werd aangeduid, ontbrak in de gehele gemeente een waterleidingnet, hetgeen - zo is te lezen - te wijten is aan "de bekrompen ideeën van de gemeenteraad (van) een jaar of 15 geleden".

"Ook de tuinderijen zijn na 1898 opgekomen. Met ere mogen Gradus Evers te Loo en Dorus Evers te Groessen als de pioniers genoemd worden".

Het geheel van tuinbouwactiviteiten werd "in 1948 bekroond door de stichting van een lagere tuinbouwschool".

"In hetzelfde jaar 1898 is men ook begonnen met aan de gemeente een vriendelijker aanzicht te geven. Het geheel was kaal en boomloos. In de loop der jaren werd geleidelijk het nodige aangeplant .....

"Een belangrijke instelling in ons dorpsleven is de Coöperatieve Boerenleenbank. Deze werd in 1903 opgericht ....." maar had in 1948 nog steeds geen eigen gebouw. Wel was onlangs een eigen onderkomen gereed gekomen voor het Wit-Gele Kruis.

"In 1919 werd opgericht de Vereniging voor Ziekenverpleging St. Joseph, aangesloten bij het Groene Kruis. Toen later het Wit-Gele Kruis werd opgericht, ging de vereniging daarheen over (1923)".

Tenslotte nog één jaartal, namelijk van "het prachtige zwembad De Waay, op de grens Groessen - Loo, in 1939 plechtig geopend. De oprichting ontmoette nogal wat tegenstand, doch er werd doorgezet ....." en verleden jaar heeft iedereen kunnen vernemen van het 45-jarig bestaan van dit zwembad (met het water in Loo en de telefoon in Groessen !)

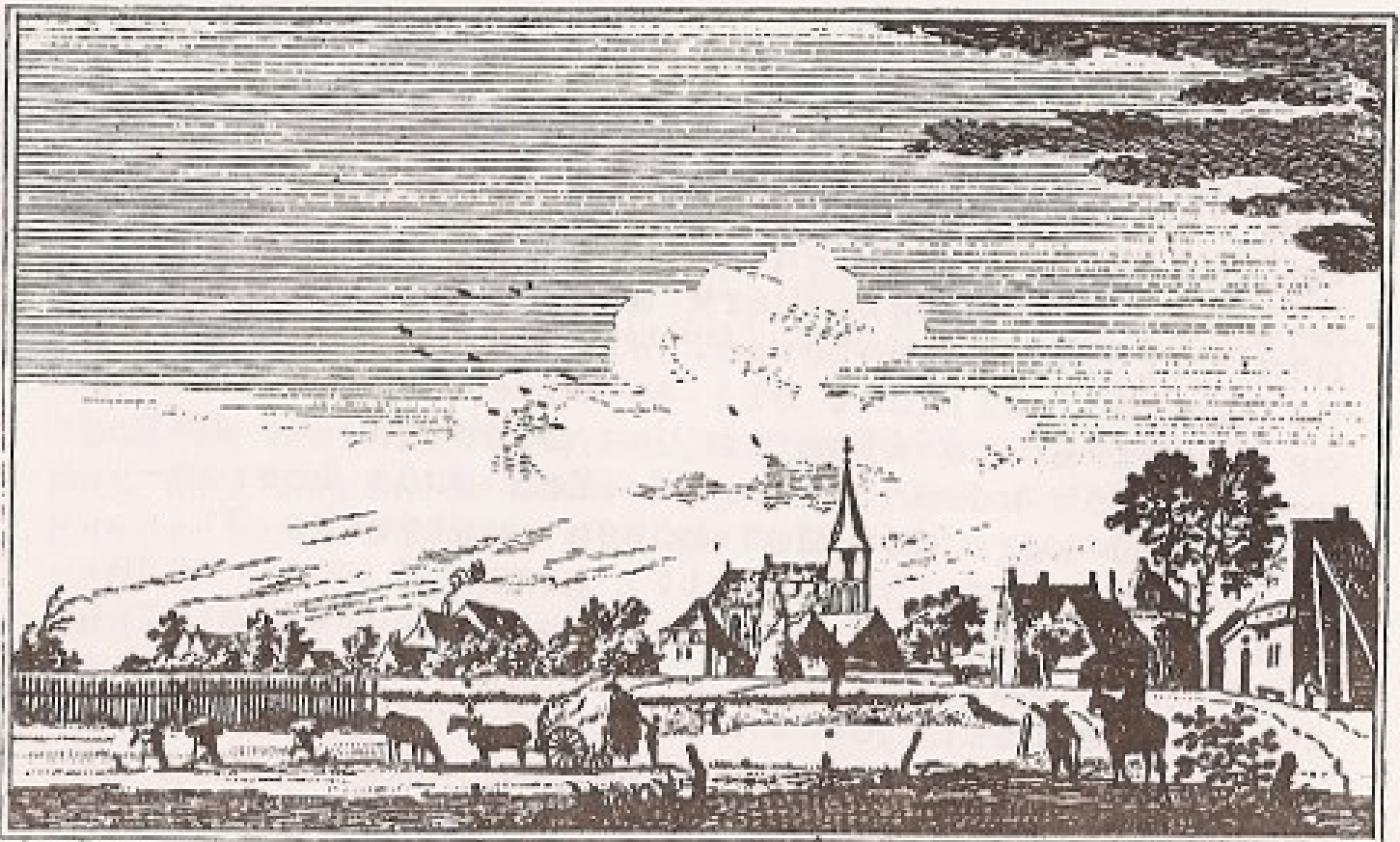
Th.M.J. Jonker, Duiven

Bron: Liemers Lantaern, 28 aug. en 4 sept. 1948

In het Liemers museum hangt een fraaie prent van Jan de Beijer die ons een blik vergunt op het dorpje Duiven in het jaar 1742. Dankzij de St. Remigiuskerk aan de horizon kunnen wij ons oriënteren. Wij bevinden ons op de Woerd, wellicht bij de oude Lijkweg. Aan de lichtval te zien is het ochtend. Op het veld wordt koren geoogst. Een oude boerenwijsheid zegt dat het koren omstreeks St. Jacobsdag (de 25ste juli) gemaaid moet zijn. Hiermee kunnen we het tafereel nader dateren.

Graan was destijds in Pruisen, waartoe Duiven behoorde, schaars. Er gold zelfs een uitvoerverbod voor graan. Dit werd mede bepaald door de toestand van oorlog, waarin de jonge koning Frederik II (de Grote) het land nog in het jaar van zijn troonsbestijging (1740) had verwickeld. Het was een bloedige strijd geweest tegen de Oostenrijkse troepen, met Silezië als inzet. Alleen al aan Pruisische zijde waren 4500 soldaten gesneuveld. Voor het vredige dorpje Duiven leek de strijd in Silezië en Hongarije verwijderd. Toch was ook de boerenbevolking van Duiven er meer dan haar lief was bij betrokken. Want sinds enkele jaren, om precies te zijn vanaf 1735, vielen ook de boerenzoons in Duiven onder de dienstplicht voor zover ze op het ouderlijk huis gemist konden worden en niet gehuwd waren. De wervingsbeambten namen het vaak niet zo nauw met deze restricties en zo zochten veel boerenzoons hun heil over de grens.

Toen de tekenaar Jan de Beijer tijdens één van zijn reizen ook Duiven aandeed, was de vrede in het land weergekeerd. Op 28 juli 1742 sloot de koning in Berlijn vrede met

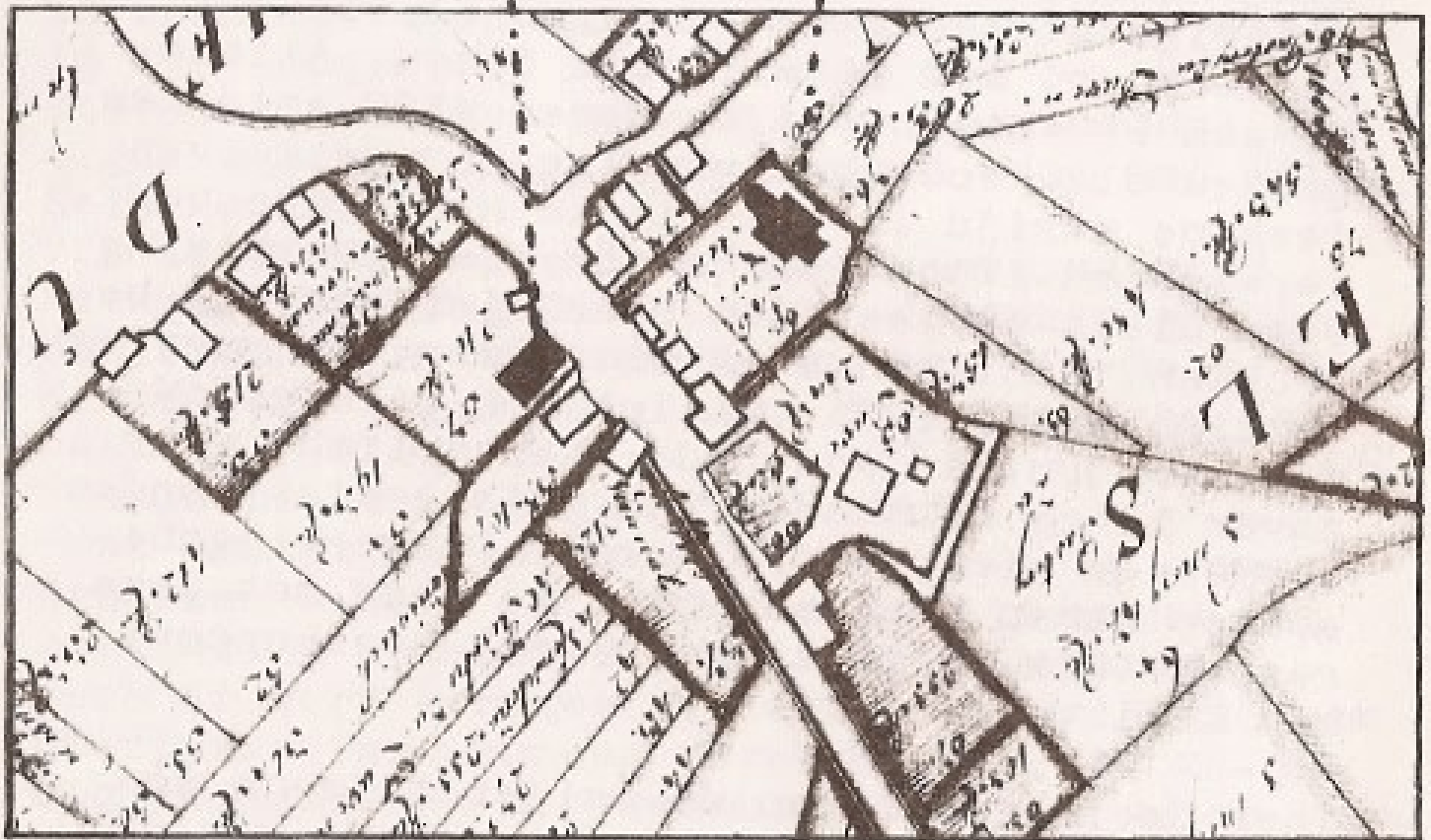
J. de Beijer del.

Van der Waerden fecit.

to *Dorp DUVEN* 1742.

Brouwerij van
Peter Heijendael

St. Remigiuskerk

Centrum van Duiven, zoals gezien door Jan de
Beijer, 1742 en op de Ambtskaart, ca. 1735.

zijn Oostenrijkse opponente Maria Theresia. Vanuit Berlijn kreeg Henricus van der Veeken, pastoor van de St. Remigiusparochie, de opdracht om de vrede vanaf de kansel te verkondigen en een preek voor te bereiden op basis van vers 2,3, en 4 van psalm 21;

"...Mijn God, mijn God, zie op mij neer.

Waarom hebt Gij mij verlaten ?...."

uiteraard met verwijzing naar de 'bonkige stieren', die elders in deze psalm vermeld worden, als een zinnebeeldige uitdrukking voor de overmachtige vijanden die het arme Pruisen bedreigden.

We keren terug naar de prent, want de rookpluim uit een schoorsteen van één van de boerenhoeven, links van de kerk, intrigeert ons. Aangezien het tafereel midden in de zomer werd vastgelegd, mogen we aannemen dat er niet gestookt werd tegen de kou. Je zou kunnen overwegen dat het middaguur naderde en het noenmaal werd voorbereid, ware het niet dat er slechts uit één schoorsteen rook opkringelt. Als we nu eens precies de locatie van de betreffende hofstede in ogenschouw nemen en die vergelijken met de kadasterkaart van Duiven uit ongeveer hetzelfde jaar als de afbeelding, dan lijkt de conclusie dat we hier misschien de herberg met brouwhuis van Peter Heijdendael voor ogen hebben, niet geheel uit de lucht gegrepen.

Sedert het jaar 1740 was deze hofstede met brouwhuis, ketel en brouwgereedschap in het bezit gekomen van Peter Heijdendael, een rijke boerenzoon, die op de dag van de overname nog maar 23 jaar oud was.

Uit archiefstukken weten we dat Heijdendael zelf ook het boerenbedrijf uitoefende en dat hij bovendien herbergier was. De tijd was relatief gunstig voor een dorpsherbergier. Vanaf 1721 waren militairen en beampten, die

het platteland ongenood bezochten, verplicht in herbergen te overnachten, opdat zij niet ten laste zouden komen van de boerenbevolking die het toch al niet zo gemakkelijk had. De dorpskroegen dienden daartoe voorzieningen te treffen.

Heijdendael moet een notabel man geweest zijn. Gedurende vele jaren was hij lid van het kerk- en polderbestuur. Hij leidde zijn bedrijf tot op hoge leeftijd (81 jaar).

H. Verschuur, Zevenaar.

BEZOEK AAN KLEEF.

Door een gelukkige huwelijkspolitiek werd het hertogdom Kleef-Mark in 1521 verenigd met het hertogdom Gulik (Jülich), waarvan al sinds 1423 ook het hertogdom Berg deel uitmaakte. Toen in 1539 hertog Willem van Gulik door de Staten van Gelre en Zutphen tot hun landsheer werd uitgeroepen, heerste deze over een uitgestrekt, vrij aaneengesloten gebied langs de Nederrijn.

Daarmee was Kleef binnen en buiten het Duitse keizerrijk een macht van aanzienlijke politieke betekenis geworden, hetgeen blijkt uit de kontakten met Bourgondië, Frankrijk en Engeland. Ook in culturele zin was een bloeiperiode begonnen. Het duurde echter niet lang; in 1543 verloor de inmiddels protestant geworden hertog de Gelderse gebieden aan keizer Karel V. In 1609 stierf het hertogelijk geslacht van Gulik en Kleef uit. Na een vijfjarige successie-oorlog werd het resterende gebied verdeeld.

Over deze 16e eeuwse bloeiperiode was onlangs een tentoonstelling ingericht in het Museum Huis Koekkoek te Kleef, onder de naam 'Land im Mittelpunkt der Mächte'.

18 Leden van de Historische Kring hebben op 10 nov. 1984, na een korte inleiding door directeur drs. G. de Werd, deze werkelijk informatieve en interessante tentoonstelling bekeken. Het was jammer dat een voorgenomen bezoek aan de Zwanenburcht geen doorgang kon vinden.

Th.M.J. Jonker, Duiven.

I N H O U D S O P G A V E

Nr. 1 (maart 1985)

Drs. G.B. Janssen	De pannenbakkerij van Peters in Duiven.	1
	Ingezonden.	6
Th.M.J. Jonker	Mijlpalen in de bevol- kingsgroei van de gemeente Duiven.	7
A. Wolfsen	Boekbespreking.	10
W.J.Th. Peters A.J.H. Rutten	Boerendochters uit Loo op school bij de zusters van J.M.J. te Zevenaar.	11
Th.M.J. Jonker	Uit de krant van toen.	19
H. Verschuur	De Duivense brouwerij (deel 1)	21
	Verenigingsnieuws.	